

УДК 316.3(477)

## Особенности изменений структуры украинского общества в глобализационном процессе

Л.В. ГЛУШКОВА

Днепропетровский государственный технический университет, м.Днепропетровск, Украина

### Авторське резюме

У статті розглянуті окремі аспекти структурних змін в українському суспільстві, які торкаються соціальної, економічної, політичної сфер, системних соціальних трансформацій, які не ототожнюються тільки з політичною модернізацією, проблеми культурно-цивілізаційних змін суспільного життя, які виникають у нових умовах глобалізації, тобто сфери змін, експериментування, вибору нових напрямів розвитку. Приділено увагу структурним змінам, формуванню нових класових утворень за даними досліджень підприємців, бізнесменів, власників-близько п'яти відсотків, висококваліфіковані фахівці та інтелігенція – близько вісімнадцяти відсотків, робітників – близько двадцяти відсотків і так далі[5], основні критерії, які притаманні перехідному українському суспільству та впливають на процеси соціальної диференціації, формування середнього класу, який виступає у ролі культурного стабілізатора в суспільстві та є носієм нової інформаційної цивілізації. Проаналізовано проблеми, які пов'язані з усвідомленням фундаментальних цілей модернізації, що знаходяться за межами політики і те як вони узгоджуються з сучасним цивілізаційним розвитком, підсумки пострадянської трансформації в українському суспільстві та проблеми в соціальній сфері, які виникають внаслідок цього

**Ключові слова:** українські трансформації; соціальний розвиток; система управління; модернізація суспільства; соціальні класи

## Features of changes structure of the ukrainian society in globalization process

L.V. GLUSHKOVA

Dneprodzerzhinsk state technical university, Dneprodzerzhinsk, Ukraine

### Abstract

In the articles considered separate aspects of structural changes in Ukrainian society, that touch social, economic, political spheres, system social transformations that does not equate only with political modernization, problem of in a civilized manner-civilization changes of public life, that arise up in the new terms of globalization, id est spheres of changes, experimentation, choice of new directions of development. Paid attention to the structural changes, forming of new class formations from data of researches of businessmen, businessmen, proprietors of five percents, highly skilled specialists and intelligentsia about eighteen percents, workers about twenty percents et cetera.[5], basic criteria are what inherent transitional Ukrainian society and influence on the processes of social differentiation, that comes forward forming of middle class person cultural stabilizer in society and is the transmitter of new informative civilization. Problems that is related to realization of fundamental aims are analysed.

**Keywords:** ukrainian transformations; social development; control system; modernization of society; social classes

## Особенности изменений структуры украинского общества в глобализационном процессе

Л.В. ГЛУШКОВА

Днепропетровский государственный технический университет, г. Днепропетровск, Украина

### Авторское резюме

В статье рассмотрены отдельные аспекты структурных изменений в украинском обществе, которые касаются социальной, экономической, политической сфер, системных социальных трансформаций, которые не отождествляются только с политической модернизацией, проблемы культурно-цивилизационных изменений общественной жизни, которые возникают в новых условиях глобализации, то есть сферы изменений, экспериментирования, выбора новых направлений развития. Уделено внимание структурным изменениям, формированию новых классовых образований по данным исследований предпринимателей, бизнесменов, собственников - около пяти процентов, высококвалифицированные специалисты и интеллигенция - около восемнадцати процентов, рабочих около двадцати процентов и так далее [5], основные критерии, которые присущи переходному украинскому обществу и влияют на социальные дифференциации, формирование среднего класса, который выступает в роли культурного стабилизатора в обществе и является носителем новой информационной цивилизации. Проанализированы проблемы, которые связаны с осознанием фундаментальных целей модернизации, которые находятся за пределами политики и то как они согласуются с современным цивилизационным развитием, итоги постсоветской трансформации в украинском обществе и проблемы в социальной сфере, которые возникают вследствие этого.

**Ключевые слова:** украинские трансформации; социальное развитие; система управления; модернизация общества; социальные классы

**Постановка проблеми.** У нових умовах реформування українського суспільства нагальним питанням є вивчення трансформаційних процесів, які відбуваються і пов'язані з новими умовами глобалізаційних змін, тому що ці зміни торкаються всіх основ життєдіяльності суспільства політичної, економічної та соціальної сфер. В цьому сенсі треба розглядати проблеми структуризації українського суспільства, яке зумовлено формуванням нових прошарків, класів та груп, нових статусно-рольових відносин індивіда, зміну соціальної ідентифікації, тобто потребують вивчення процесів трансформації, які супроводжуються соціально-структурними перетвореннями, мають місце в усіх пострадянських країнах та разом з тим і ряд особливостей, які притаманні сучасним процесам саме українського суспільства, тому на думку багатьох науковців, є актуальним зосередження уваги саме на цих аспектах.

**Аналіз досліджень і публікацій.** Основні особливості та специфіка процесів модернізації та процесів, які торкаються змін в українському суспільстві щодо глобалізації та проблем, які виникають у структурі суспільства, вивчають О.Новакова, С.Катаєв, С.Хобга, В. Бурлачук, В.Бакіров та інші.

**Метою дослідження** є розгляд окремих аспектів змін в суспільстві у процесі модернізаційних перетворень, проблем структурно-цивілізаційного вибору, особливості процесів, які відбуваються у сучасному трансформаційному суспільстві.

**Виклад основного матеріалу.** Вже незабаром два десятки років як Україна перейшла в смугу історичних перетворень, яку історики і політологи визначили як «перехідний період» або «транзит». Говорять також про модернізацію, постмодернізацію. Однак мова йде про одне й те саме: величезна частина європейського простору, населена п'ятьма десятками мільйонів людей, починаючи з початку 1990-х років минулого сторіччя, щодня і щогодини зазнає змін глибоких основ людського життя, перетворення базисних економічних, політичних, соціальних структур, культури і власності, способу і стилю життя [1, с.211]. На початку ХХІ століття соціальний розвиток визначив суперечливу та складну тенденцію до глобалізаційних процесів. Вони значно посилили вплив на трансформацію соціальної структури суспільства. Ці процеси треба розглядати не як хаотичне нагромадження випадкових явищ, а як елементи нової цивілізації, що народжується у новому тисячолітті. Багато реалій сучасного життя треба розглядати в новому контексті теорії модернізації, яка вивчає моделі та варіанти наближення традиційних суспільств до сучасних норм та стандартів. Процес глобалізації переводить модернізацію на локальний рівень і позбавляє її єдиного зразка, бо класичне розуміння цього процесу є надто жорстким. Воно вимагає взаємозв'язку всіх параметрів, що відбуваються під час переходу від традиційного до сучасного суспільства. Нездійсненність та недотримання цих вимог на основі моделі наздоганючої модернізації призвели до створення постмодернізаційної теорії розвитку.

В працях українських вчених теорія модернізму набуває популярності. При цьому багато до-

слідників зазначають, що модернізаційні процеси в Україні не мають певної спрямованості, тобто залишається невирішеним питання про мету та кінцевий образ цих змін. Тому однією з важливих є проблема політичної модернізації, що являє собою особливий специфічний напрямок модернізації й водночас забезпечення процесу в цілому в сфері владних відносин [4, с.30], але ж саме вони мають великий вплив на решту сфер суспільного життя.

Суспільство потребує нових орієнтирів реальної модернізації, тому зрозуміло, що кожен народ вибирає свій спосіб руху, спираючись на цивілізаційний досвід та на власні історичні надбання. В сучасний період для нашого суспільства характерна наздоганяюча модель модернізації, метою якої є створення ринкового, демократичного громадянського суспільства [7, с.106].

Процеси, що відбуваються в нашому суспільстві, кваліфікуються як трансформаційні як за своєю суттю, так і за своєю спрямованістю. Вони виявляють низку проблем, серед яких проблема структурно-цивілізаційного вибору, відповідність модернізаційним та культурно-історичним перетворенням. Специфіку сучасного періоду в історії українського суспільства становлять зміни соціальної структури. Проблеми змін відзначаються в економічній, соціальній, державній, культурній сферах, де виникають нетривкі та аморфні форми. Вітчизняний номенклатурний капіталізм не має нічого спільного із західним продуктивним підприємництвом, який базується на незалежності владних та економічних сфер суспільства.

Тому постає питання про необхідність з боку суспільства зважитися на певний варіант структурного вибору. Зваженим кроком структурної перебудови разом з автономізацією окремих сфер повинні стати зміни фундаментального принципу щодо побудови суспільства як держави і створення нових інституцій громадянського суспільства. Тобто мова йде про радикальне переосмислення ролі держави як соціального цілого та про зменшення його впливу у політиці, економіці, коригуванні її ролі у повсякденному житті, коли вона зможе виконувати тільки їй притаманні функції. Процеси, які відділяють суспільство та людину від держави, відбуваються у сьогоденні досить активно, але шляхом в неінституціалізовані форми існування. Наприклад, стало вже фактом, що частина населення не може існувати за офіційну заробітну плату та створює економічні відносини поза основним місцем роботи, тобто неофіційних юридично-виробничих форм. Це супроводжується моральними та економічними збитками, існування таких форм відносин суспільної організації є майже повністю витратним, розтрачуються матеріальні цінності, кваліфікація, інтелектуальний потенціал.

Специфіка модернізаційної ситуації в країнах пострадянського простору на шляху трансформацій загострюють проблему надійної та конкретної готовності країн до цього процесу. При цьому суспільство повинно зберігати сутність, зміст процесу модернізації, не руйнувати самотність та специфіку національної культури. Не можна шляхом простого запозичення, в жодній із сфер суспільства, створити ефективне і раціональне середовище. Не державні та політичні механізми, не

ринкова економіка не можуть бути впроваджені де і як завгодно.

Сучасні процеси трансформації у суспільстві можна кваліфікувати як пошук якісно іншого, нового шляху розвитку. Зрозуміло, що для набуття нового стану рівноваги потрібен деякий час. Чим глибше криза у соціумі, тим сильніше коливання серед різних верств, тому більше необхідно часу для досягнення стабільності. Головною метою на даному етапі змін в нашому суспільстві стає призупинення подальшого розхитування системи. Досягти мети старими методами і способами неможливо, тому деякі перетворення мають руйнівну орієнтацію, що інколи завдає шкоди процесам реформування. Саме нові засоби дій реформаторів-практиків постають сьогодні як дуже важлива обставина, часом навіть більш важлива, ніж конкретні практичні кроки.

Наявність загального плану є запорукою коректності всього іншого, зміна основних парадигм у проведенні реформаторської діяльності передбачає визнання не порядку як ймовірного стану суспільства, наявності різних шляхів розвитку подій, необхідність врахування особливостей попереднього розвитку, можливостей впровадження іншого соціокультурного досвіду.

У впровадженні реформ треба зважати на те, що втрата основної доктрини цивілізаційного бачення проблем зумовлює втрату перспективного сенсу реформаторської активності взагалі. Розглядаючи провідні орієнтири реформаторської діяльності, необхідно прагнути до суттєвого підвищення рівня цивілізованості. Трансформація суспільства у межах соціокультурної площини має полягати у визначенні своєї ідентичності, самобутності, подолання аморфності в соціумі.

Для повного розуміння особливостей змін, які відбуваються, треба порівняти сучасний стан суспільства з попереднім, радянським. Структура тоталітарного суспільства допускала тільки одну єдину ідеологію, одну форму власності. Існувала жорстка командно-адміністративна система управління державою та життям кожної людини. Вважалося, що суспільство поділено на три основні класи: робітників, селян та прошарку інтелігенції. Але цей поділ був суто формальним, тому що не існувало потрібних економічних основ у суспільстві. В соціальній структурі тоталітарного суспільства пролягає глибока межа між правлячою верхівкою та суспільством, в еліті йшли процеси самовідтворення, що робило її закритою від суспільних впливів. Основна частина соціуму була відгороджена від власності, влади ефективних важелів впливу на суспільні процеси. Соціальні переміщення у суспільстві звичайно відбувались, але вони були виключно горизонтальними і стосувались загалом професійних змін, а соціальні позиції зазвичай мало чим відрізнялися. Неможливість вертикальних змін у соціальному статусі не забезпечувала зацікавленості у праці та активності індивіда щодо покращення рівня життя. Фактично основна частина населення обслуговувала номенклатуру, тобто були найманими працівниками.

У сучасному українському суспільстві соціальна структура має свої відмінності та особливості. Соціальна структура стала більш пристосованою

до нових змін. Йде процес модернізації, пов'язаної з розумінням останньої вже не з точки зору промислово-технологічних змін, а політичних, економічних та культурних.

Сучасний період розвитку в суспільстві характеризується трансформацією соціальної сутності основних складових соціальної структури, тобто соціальних класів, груп, спільнот. Необхідним є розгляд наслідків трансформаційних процесів, при цьому необхідно враховувати ефекти соціальних дій, структуру суспільства, що змінюється. Одним із важливих виявів таких кооперативних ефектів є процес утворення соціальних класів, у якому відбуваються становлення і структурування соціальних сил суспільства [5, с.123]

Важливою ознакою трансформаційних процесів у суспільстві є можливість у кожного індивіда підвищити свій соціальний статус, посилення мобільності населення. Послабились стратифікаційні обмеження в соціумі та реальні перспективи вертикального просування. В той же час зміна соціального статусу супроводжується процесами маргіналізації, на жаль, процес зміни соціально-економічного статусу нерідко супроводжується переходом у нижчі верстви населення.

Важливу роль у суспільстві повинен відігравати середній клас, який складає основу громадянського суспільства, бере активну участь у процесі громадянської соціалізації. На жаль, середній клас тільки почав формуватися. Середні верстви західного суспільства складають майже 80% населення, що є стабілізуючою силою та, завдяки високому престижу, виконують завдання пов'язані з соціально-економічним прогресом. В українському суспільстві його формування ще не закінчено з економічних, соціальних та інших причин.

Важливим напрямком трансформаційних змін є становлення ринку праці, підвищення престижу освіти, посилення ролі культурного фактора у формуванні високостатусних груп, значна роль у цьому процесі належить інтелігенції. Сприятливі умови формування могутньої верстви інтелігентів повинна соціальна адаптація та державна політика. Основним завданням державних структур, що здійснюють соціальну роботу повинно стати напрацювання механізмів, що допомагають групам інтелігенції у соціальній та психологічній адаптації [3, с.291].

Зміни, що відбуваються в соціумі, потребують значну увагу приділяти діям влади. Тому що доля влади і доля держави в історії переплетені між собою. Тому зміни форм влади в сучасному глобальному суспільстві віддзеркалюються у трансформаціях суверенітету сучасної держави [2, с.46]. Втім, зміни почалися і для істотної, більш глибокої трансформації структури суспільства необхідне системне перетворення владних інститутів.

**Висновки.** Особливості трансформаційних змін зумовлює втрату стабільності і однозначності стратифікації суспільства. Поступово зникають межі між групами і верствами, виникають нові групи з невизначеним статусом. Проблема є і в тому, що стара ціннісно-нормативна система зруйнована, а нова ще створюється, і в суспільстві поширюється соціальна аномія. Це закономірний наслідок

руйнування традиційних структур і механізмів соціальної інтеграції і соціального регулювання ідеології, моральних і правових норм, економічних стимулів. Багато людей почувують себе відстороненими від сучасних перетворень, не впевнені в майбутньому, тобто втратили соціальну стабільність. Тому часто люди намагаються діяти старими методами за нових умов, причому неадекватність таких дій виявляється на всіх рівнях. Звідси виникає криза довіри до дій владних структур, що загострює соціальні та економічні процеси, які відбуваються в українському суспільстві. Невизначеність соціального статусу людини, посилення

прозорості меж між групами і верствами формально схоже на розмивання соціально-класової структури в сучасних західних суспільствах. Дослідники відзначають, що поява відносно однорідних суспільств середнього класу характерна для постіндустріальних країн, а пострадянські країни не переросли індустріальної стадії. Українському суспільству треба подолати цю відсталість і доганяти західну цивілізацію, будуючи спочатку індустріальне суспільство. І це теж є важливою особливістю трансформаційних процесів у нашій країні.

#### БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бакіров С.В., Фісун О.А. Українські трансформації: специфіка, етапи, тенденції / С.В.Бакіров, О.А.Фісун / *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. Збірник наукових праць. – 2007. – С. 211 – 220.
2. Бурлачук В. Образ влади в сучасних теоріях глобалізації / В.Бурлачук / *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 2009 - № 3 (липень - вересень) – С.46 – 61.
3. Гордієнко Б.С. Механізми адаптації сучасної української інтелігенції в транзитивному суспільстві / Б.С. Гордієнко / *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. Збірник наукових праць. – 2002 – С.291.
4. Катаєв С. Трансформація сучасного українського суспільства: постмодерністський контекст / С.Катаєв / *Людина і політика*. – 1999 - № 3 - С. 30.
5. Куценко О. Становлення соціальних класів як вияв самоорганізаційних процесів у суспільстві / О. Куценко / *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 2002 - № 4 – С.123.
6. Новакова О.В. Модернізація українського суспільства у контексті глобальних загальноцивільних змін / О.В. Новакова / *Грані*. – 2001 - № 3 – С. 39.
7. Хобта С.В. Теорія модернізації: генезис, еволюція і сучасний стан / С.В.Хобта / *Грані*. – 2006 – травень – червень – С. 106.

*Стаття надійшла до редакції 05.03.2016*

#### REFERENCES:

1. Bakirov, S.V., Fisun, O.A., 2007. Ukrayins'ki transformatsiyi: spetsyfyka, etapy, tendentsiyi [Ukrainian transformation: specificity, stages, tendencies]. *Metodolohiya, teoriya ta praktyka sotsiolohichnoho analizu suchasnoho suspil'stva*. Zbirnyk naukovykh prats', 211 – 220 (in Ukrainian).
2. Burlachuk, V., 2009. Obraz vlady v suchasnykh teoriyakh hlobalizatsiyi [The image of power in modern theories of globalization]. *Sotsiolohiya: teoriya, metody, marketynh 3 (lypen' - veresen')*, 46 – 61 (in Ukrainian).
3. Hordiyenko, B.S., 2002. Mekhanizmy adaptatsiyi suchasnoyi ukrayins'koyi intelihentsiyi v tranzytivnomu suspil'stvi [Mechanisms of adaptation of modern Ukrainian intelligentsia in transitive society]. *Metodolohiya, teoriya ta praktyka sotsiolohichnoho analizu suchasnoho suspil'stva*. Zbirnyk naukovykh prats' (in Ukrainian).
4. Katayev, S., 1999. Transformatsiya suchasnoho ukrayins'koho suspil'stva: postmodernist's'kyu kontekst [The transformation of modern Ukrainian society: the postmodern context.]. *Lyudyna i polityka 3* (in Ukrainian).
5. Kutsenko, O., 2002. Stanovlennya sotsial'nykh klasiv yak vvyav samoorganizatsiynykh protsesiv u suspil'stvi [The formation of social classes as an expression of self-organizing processes in society]. *Sotsiolohiya: teoriya, metody, marketynh 4* (in Ukrainian).
6. Novakova, O.V., 2001. Modernizatsiya ukrayins'koho suspil'stva u konteksti hlobal'nykh zahal'no tsyvil'nykh zmin [Modernization of Ukrainian society in the context of global changes in general civil]. *Hrani 3* (in Ukrainian).
7. Khobta, S.V., 2006. Teoriya modernizatsiyi: henezys, evolyutsiya i suchasnyy stan [Modernization theory: genesis, evolution and current status]. *Hrani traven' – cherven'* (in Ukrainian).

*Глушкова Людмила Валеріївна – кандидат історичних наук, доцент  
Дніпродзержинський державний технічний університет  
Адреса: 51918, м.Дніпродзержинськ, вул. Дніпробудівська, 2  
E-mail: LydaGlyshkova1@gmail.com*

*Glushkova Lyudmyla V. – PhD in history, associate professor  
Dneprodzerzhinsk state technical university  
Address: 2, Dniprobudivska Str., Dneprodzerzhinsk, 51918, Ukraine*

*Глушкова Людмила Валерьевна - кандидат исторических наук, доцент  
Днепродзержинский государственный технический университет  
Адрес: 51918, г. Днепродзержинск, ул. Днепростроевская, 2*